

Maya Gorcheva

(Sofia, University of Library Studies and Information Technologies)

The Early Works of Tsvetan Marangozov in the 1950s: Inside and Outside the Boundaries of the Dogma

Abstract: The earliest period of Tsvetan Marangozov's writing career, the 1950s, ends with a non-fiction, real-life fleeing from the country and a following period of emigration. The paper traces the steps of the young writer's career so as to explore the dogma-dominated literary field in the late 1950s, with the restrictions imposed by the ideological regime and the opportunities for literary recognition. In spite of the success of Marangozov's short stories, the writer breaks the silent contract with the regime with his novel *Bezrazlichniyat (The Indifferent One)* and the play *Stakleniyat ostrov (The Glass Island)*. He goes on to embrace his teenage fantasy to escape, obtains an exit visa and leaves the country.

The second part of the paper is an interview with Marangozov dated from June 2015 which discusses the period and events before his emigration. The writer reveals details about the plot of his unpublished play *The Glass Island* and delves into Maxim Gorki's influence on his work.

Key words: Tsvetan Marangozov, literary field, emigration.

Мая Горчева

(България, София, Университет по библиотекознание и информационни технологии)

Ранното творчество на Цветан Марангозов от 1950-те: във и извън границите на догмата

Най-ранният творчески период на Цветан Марангозов завършва с едно нелитературно бягство през границата и с емиграцията му. По първите му стъпки в попрището на писател от края на 1950-те години можем да проследим какви възможности се разкриват пред начеващия автор за признание в контекста на доминираното от догмата и идеологическия режим литературно поле. Оценката за ранните му публикации, за техните теми и жанрове обаче е двустранна. От една страна, в социално-исторически и политически смисъл по тях можем да очертаем границите на творческата свобода, да видим кои са механизмите за налагане на идеологическия ред, кои са доминиращите литературни жанрове и теми. От друга страна, те свидетелстват за индивидуалния почерк на автора, за изява на творческата му воля и за изтръгване от наложените рамки. По-късното творчество на Цветан Марангозов препотвърждава, че най-дълбок импулс за него е стремежът към индивидуално себепостигане и освобождаването му от въздействието на условностите и фалша. Свообразието на

Мая Горчева

художествения му подход, както умението да улавя ненадейните обрати в ситуацията и да изгражда наситено с конфликти повествование личи и в ранните му текстове.

Началото на кариерата му протича в руслото на официално санкционирани възможности, макар че е обект на специален контрол след опита му да премине границата в началото на януари 1951 г. и разкриването на участието му през следващата година в нелегална група, която замисля бягство от страната. Вероятно именно тогава през септември 1952 г. става регистрирането му като агент на II управление на ДС (контраразузнаване). Въпреки високата позиция и престиж на баща му пред младежа не са отворени много пътища. Неуспешни са и опитите му да постъпи в университета. По време на военната служба, когато вероятно продължава сътрудничеството му с военното контраразузнаване, започват да излизат и първите му литературни творби в сп. „Български воин“, месечно издание на Министерството на отбраната.

Началните публикации са непретенциозни разкази от войнишкия бит, но с оригинални акценти, например „Али“ има за герой циганче. По-сетне през 1958-1959 г. разкази на Цветан Марангозов излизат в подлистници на ежедневниците „Вечерни новини“, „Народна младеж“, „Отечествен фронт“, „Народна армия“ и в списанията „Български воин“, „Наша родина“, „Младеж“. Колкото и добре да се вписват в доминиращите вкусове и в контекста на литературните страници от ежедневната преса, в сюжетите отново личи специфичният авторов подход с улавянето на необичайни парадоксални ситуации и на вътрешното раздвоение у индивида, което завършва с неочаквани последствия. Някои от тези сюжети ще влязат в епизоди от романа „Безразличният“ (Горчева 2018: 45).¹

Отново според номенклатурата на регламентирани жанрове Цветан Марангозов се появява и като автор на очерци и репортажи, но тъкмо тук в съпоставката с жанровия образец се откроява по-очевидно авторовият стремеж към определени теми и интерпретации. От ранните години в казармата е очеркът „На гости при стария летец“ (Български воин, кн. 7, 1956), посветен на обвеяните с романтика български авиатори, в който разказва за полк. Продан Таракчиев, участник в полетите над Одрин в Балканската война. През 1960 г. отново обръща внимание на темата за циганите с очерка „При циганите в Сливен“ (Наша родина, кн. 6, 1960). Стандартният очерк-репортаж, който трябва да отрази някакъв производствен проблем, при Марангозов се превръща в импресия и разказ. В очерка „Серпантини“ (Септември, 1960, кн. 1) под репортажа писателят разказва и дълбоко личен биографичен сюжет, тъй като с това пътуване се връща по стъпките на своя опит да премине границата през януари 1951 г. В очерците изпъква и оригиналният лейтмотивен стил на автора. С този синтетичен, но експресивен стил авторът се нарежда сред постиженията в жанра на очерка, образци от който през този период създават редица начеващи автори: Васил Попов, Йордан Радичков, Николай Хайтов, Любен Дилов, В. Диаватов (Стефан Гечев)

¹ Вероятно става дума за Горкиевата новела „Карамора“, разказана в 1 лице от герой участник в нелегална лява организация и доносник на царската „охранка“, където е портретиран и началникът на Охранителното отделение. Впрочем и в епизод от романа „Животът на Клим Самгин“ героят е вербуван, но отказва да сътрудничи на полицията.

и др. Изпълнявайки поръчковия жанр обаче те развиват повествователен модел, сроден с актуалната по същото време в отвъдбългарски мащаб „нова журналистика“, характерна с въвеждането на белетристични похвати в писането на репортажи и очерци.

За авторовия афинитет към необичайни теми много показателен е и краткият очерк „Станция 101“ (Картинна галерия, кн. 6, 1960), посветен на Астрономическата обсерватория в София, отглас от повсеместното навлизане на темата за космическите полети след изстрелването на първите спътници около земята, но и продължение на интереса на автора към астрономията, датиращ от детските му години.

Постепенно младият писател трупа публикации и в специализирания литературен печат: „Гущерчето“ (Пламяк, кн. 5, 1958), „Пред зида“ (Литературен фронт, бр. 31, 31 юли 1958), „Букет гладиоли“ (Септември, кн. 7, 1960). Макар с реноме на бохем, по отношение на писателската си кариера авторът следва ясна стратегия и от разказите прави опит да се наложи с по-авторитетния жанр на романа. Но отново следването на установения модел за признание не успява. Вместо да се придържа към проверените клишета, в романа „Безразличният“ писателят преразказва епизоди от собствения си опит, изгражда човешки типове, в които влага своето разбиране за съвременното общество, и не се побоява да изкаже своите оценки за господстващия режим. И сюжетът, както и стилът на романа излизат извън официозно санкционираните граници. Романът успява да мине през ситото на предварителните редакции и цензуриране, но след излизането си е посрещнат остро. Макар в началото на 1960-та да е публикуван репортажът „Серпантини“, стабилизирането на писателската му кариера съвсем не е сигурно. Цветан Марангозов се връща към юношеската си мечта да емигрира – това се оказва единствената възможност да се откопчи от надзора и да отхвърли императива на догмите.

Накрая отпечтавам запис на неформален разговор с писателя от юни 2015 г. за този период, за последните му сблъсъци с бюстителите на догмите преди бягството му. Тези случки са показателни за господстващите нрави в литературния бит тогава. Освен това писателят разказва за своя пиеса, останала в ръкопис, както и за влиянието на Максим Горки върху стила и темите на творбите си. За съжаление, писателят така и не изпълни намерението си да извади от чекмеджето на писалището си пиесата и да ми я покаже. Но пък представи сюжета ѝ, който оголва противоречието между личния интерес и официалните директиви сред самата управляваща върхушка, предусещащи разрива между нарастващото лично благосъстояние и императивите на индустриализацията в ядрото на модернизацията.

В запис са запазени авторовият стил, както отделни специфични изрази.

[...] Караславов беше възмутен от романа: „Тази провокация, това остава бе, Николчо, и какво правиме?“. През есента, когато се прибраха всички и започна сезонът, ме извика Павел Матев – той отговаряше за Кабинета на младия писател.. Аз влизам при него в кабинета му на „Ангел Кънчев“. Той седи на писалището, пред него е книгата ми, той ме гледа и мълчи. Не казва нищо. И аз мълча, и аз го гледам и си трая. Чакам да разбере какво става. Изведнъж той ме пита какво бих казал, ако получа възможността да следвам в „Максим Горки“- Института в Москва. Аз се правя, че уж обмислям и казвам: „Ами, аз в

общеежитие... няма да мога...“. Той ме гледа, гледа и разбира, че не искам. Казва: „Ти си много талантлив, там ще ти оправят акъла“. Моля? Аз да нямам бурми?! Просто ме досмеша. А вече бях подал заявление за паспорт, за което не знаеше никой освен Джагаров, който ми беше близък приятел. Той гарантира за мен, знаейки, че няма да се върна. Той още не беше „големият“ Джагаров, какъвто по-късно стана. Беше известен комунистически поет, но нямаше никакви функции. По-късно той редовно ми се обаждаше, когато ходеше в чужбина. Когато беше в Италия при папата; звънна два пъти по телефона от Източна Германия. След това ми написа няколко писма. Димитър Дублев се появи при мене в Мюнхен и ми донесе едно дълго писмо от Георги (Джагаров).

Бях подал вече за паспорт и така ми беше забавно, понеже те не знаят и искат да ме пращат в Москва, пък аз планирам да се махна от България. Това беше моментът, когато можех най-скъпо да се продам, ако исках да се продавам. Но аз не исках изобщо да продължа да бъда опитно зайче тука. Казах си: махам се. Все пак чрез моето детство на Запад кръгозорът ми беше много по-широк. Интересувах се за неща, които не занимаваха младите писатели, мои връстници.

Как завърши разговорът с Павел Матев ли? Той вика: „Ти си луд, не знаеш какво приказваш“. Накрая аз малко се самозабравих и започнах да му отговарям: „Какво ги учат там? Какво им вътпяват в мозъците?“

Бях прочел целия Максим Горки, някои неща дори два пъти, например „[Животът на] Клим Самгин“. Новелите. Горки има страхотна новела за доносник на царската охранка.¹ В „Гъбата“ може би несъзнателно съм откраднал оттам, понеже и този герой рефлектира престъплението си. И други неща, особено пиесите изиграха голяма роля при мен тогава. Нали получих контракция от Министерството на културата да напиша пиеса, малко преди да замина.

Държавна сигурност се опита да ме спре в последния момент. Изпратиха ми повиквателно за за́пас. Аз имам изходна виза, а ме викат за́пас, трябва да се явя в определен ден и час на събирателен пункт. Но аз – виж какво ще направи социалистическият човек! – не отивам. Това е дезертьорство, попадаш веднага под съд. Отивам на другия ден във Военното комендантство и казвам, че съм получил бъбречна криза и затова не съм могъл да отида. Аз по това време наистина имах проблеми с бъбреците – от многото пиене... Те ме пращат във Военна болница да ме изследват дали съм имал такава криза. Във Военна болница имах г-о-о-о-лям късмет с лекаря – много симпатичен, такъв един западен тип, млад. Показвам му паспорта – вече имах паспорт. Направо му казах, че имам паспорт, а ме викат за за́пас. Какво? Да отида и да загубя изходната виза? Навремето беше така – важно е да имаш изходна виза. Без визата ти си птичка в кафез. Той пита: „Имахте ли криза наистина?“. „Не“, отговарям. Той ми дава една карфица и казва: „Отиваш, пикаеш и една капчица кръв в урината. Това е доказателството, че си имал криза“. Така направих и това ме спаси. До последния момент на летището не бях сигурен, че наистина ще излятя.

Но ние говорехме за друго – за контракцията. Получавам контракция да напиша пиеса. Бях под силното влияние на пиесата „Деца на слънцето“ на Горки: този похват да вплетеш актуалната дискусия в тази пиеса е много хубав... Получавам контракцията и получавам сумати пари. Отивам на село – село Радевци на баща ми, където имах на разположение цяла къща. Там има още две къщи. Спокойствие, баба ми ме котка, готви-прави... И аз пиша пиесата. Спомням си – седя в градината, една вишнева градина, на една масичка и цял месец пиша пиеса. Контракцията издейства Гочо Гочев, тогава доцент във ВИТИЗ, убеден комунист, обаче либерален човек. Той въведе например Брехт в България: за пръв път той написа голяма статия за Брехт и оттам нататък започнаха да поставят Брехт в България. Гочо Гочев бе приятел с министъра на културата Башев, по-късно външен министър. Обадиха ми се и ме извикаха в министерството, за да ми кажат. Аз нямах амбиции. Парите – да, и тия пари ги изпихме с Орлин Орлинов. С него бяхме приятели, понеже и бащите ни бяха много близки. От деца се знаехме с Орлин.

Та аз написвам тази пиеса и я давам на Гочо Гочев. Той я прочита и ми я върна със светнали очи: „много интересно!“, вика. И аз я занасям в Министерството на културата и получавам втория транш пари. И тия пари изпихме с Орлин.

Минават десетина дни и ме викат в министерството при министъра. Аз вътре в много голям кабинет. Тоя човек не го познавах. Гледам – пиесата ми пред него, той мълчи и не ме поглежда дори... За него по-късно съм чувал, че бил европейски човек, съвсем друг сорт комунист и неслучайно е загинал на Витоша – накрая са го убили. Тоя човек като ревна, не можеш да си представиш – аз изтръпнах. Написал съм вражеска пиеса, да върна парите веднага! – Те, парите, вече ги няма. – Какво е това, какви са тия клевети, какви са тия разговори!

Пиесата се казваше „Стъкленият остров“. „Стъкленият остров“ е модерна вила, направена от стъкло, на един висш функционер. Негов колега инженер проектира на сто-двеста метра от тази стъклена вила да строи завод. Вдигат един огромен комин. И тука има конфликт – оня иска да си запази стъкления дом, който се обезсмисля с тия пушеци и комини. Борбата между тия двама функционери е сюжестът.² И любовна история има вътре и т.н. Клише за любовна история, не си я спомням точно. Аз я имам тази пиеса. Когато се върнах, получих от един приятел на брат ми пакет с мои първи произведения, не знам как попаднал при него, и тази пиеса беше между тях. Аз я прочетох – не ми хареса вече, подразни ме, че много плагиатствам „Деца на слънцето“.

² В по-ранно интервю авторът характеризира пиесата като конфликт между функционера-идеалист и функционера, който се грижи за материалните си удобства.

ЛИТЕРАТУРА

Горчева 2018: *Горчева, М.* Отровата на искреността: Мотивът за двойника в романа „Безразличният“ на Цветан Марангозов между литературна реконструкция, биографично свидетелство и разсекретени досиета. – Литературна мисъл, кн. 3, 2018, с. 37-58.